

Szemes Péter

Ruszt József húsz éve

A néhai kiváló rendező előadásait kedvelők öröme és a magyar színháztörténet javára a Forgách András-Nánay István-Tucsni András szerkesztőhármas az idei esztendőben két újabb kötettel gazdagította Ruszt József életmű-sorozatát. Az 1962-69 közötti naplójegyzeteket és a *Rekvium* című saját drámát, valamint a *Színészdramaturgia* és *A Színitanoda pedagógiai elvei és módszertana* című írásokat közreadó kiadványokat követően, a Kossuth-díjas művész születésének 75. évfordulója alkalmából, ezúttal az 1962-72-ig, illetve 1972-81-ig tartó évadok eseményeit mutatják be, ezek szövegnyomait közvetítik az érdeklődők felé a gondos és alapos válogatók.

A korábbi évtizedet átfogó könyv anyaga jelentős mértékben kapcsolódik a személyes benyomásokat rögzítő naplóhoz – nem véletlen, hogy a megfelelő helyeken ennek bejegyzései is nyomatékosítják a leírtakat –, s tartalmilag voltaképpen a debreceni és az Universitas Együttesnél eltöltött időszak történéseit ismerhetjük meg belőle. Ruszt 1962-ben, Nádasdy Kálmán osztályában végzett a főiskolán (vizsgarendezése Prosper Merimée *Menny és pokol* című egyfelvonásosa volt), majd a Csokonai Színháznál kezdett dolgozni. Életének ekkor induló szakaszát a kettősség határozta meg: miközben a cívis város teátrumában a rá osztott darabokat kellett legjobb tudása szerint színre vinnie, az Egyetemi Színház nála nem sokkal fiatalabb diákjaival kedvére kísérletezhetett. Napjai zömét próbákon, és ingázva, a két település közt közlekedő vonaton ülve töltötte. Bizonyosan a feszített munkatempó is szerepet játszott benne, hogy debreceni színészeit a próbafolyamat kritikus pillanataiban levélben is instruálta (az első hasonló jellegű, beválogatott levél Dégi Istvánnak íródott Tersánszky *Kakuk Marcijának* főpróbája után). Emellett, rendhagyó módon, hosszú elemzéseket készített a feladatul kapott darabokról, boncolgatva az alakok jellemét, tetteik motívumait, a cselekmény

hangsúlyos pontjait, beszámolva ugyanakkor friss olvasmányélményeiről, eltöprengve egy-egy elméleti vagy éppen gyakorlati problémán – a legbővebb, legalaposabb ilyen szöveg a Piscator átdolgozása alapján született, 1964/65-ös szezonban színpadra állított *Háború és béke*, illetve O'Neill (1967-ben rendezett) *Amerikai Elektrája* kapcsán készült. Időben az utóbbi két bemutató közé helyezhető az amatőr társulattal elért legnagyobb siker: a klasszika-filológusok elismerését is kiváltó *Oreszteiát* követő *Karnyóné*-rendezés (1965). Ruszt Csokonai-előadása nemcsak azt igazolta, hogy érdemes rendre elővenni és játszani a klasszikus magyar drámákat, de azt is, hogy a külföldi közönség a hazaihoz hasonlóan érti és reagál le az alapvető drámai szituációkat (ez esetben a komikusakat). A *Karnyóné* megalapozta az Egyetemi Színház nemzetközi megbecsülését (díjat nyert a Nancy-i diákszínház fesztiválon) és a fiatal rendező pályáján is emlegetett mérföldkővé vált. Nem véletlen, hogy mikor az Universitas Együttes tagjainak két esztendővel később a wrocławai seregszemlén alkalma nyílt megtekinteni Grotowski *Az állhatatos herceg* című legendás előadását – Ryszard Cieślakkal a főszerepben –, Sólyom Kati így reagált: „látja, Ruszt, ilyeneket kellene nekünk is csinálni, nem ezt a szar diákszínházat, mint a Karnyóné!”. S így is történt: a kegyetlen színház ihlette a *Cselédeket*, A pokol nyolcadik körét (Halász Péter Pilinszky KZ-oratóriuma alapján írt szövegével), majd a *II. Edwardot és a Gyilkosok éjszakáját*. És ki tudja, hogy ez a kiváló sorozat hogyan folytatódott volna, ha Rusztot egy 1969-es párizsi szexuális afférja miatt hivatalosan el nem távolítják az Egyetemi Színháztól. Mindenesetre, mikor az új művészeti vezető, Babarczy László megpróbálta visszahívni dolgozni az átformálódó együtteshez, a felkérésre már ő mondott nemet. A kísérletezést 1967-től Debrecenben a Ceres Együttessel is volt lehetősége kipróbálni, ám négy

évet és ugyanennyi bemutatót követően pályáján ez csak rövid kitérőnek bizonyult.

Az Egyetemi Színpadon végzett munka, feszítettség ellenére (rendkívül rövid próbaidő, sok utazás), felüdülést jelentett Rusztnak, hiszen kiszakadhatott a kőszínházi környezetből, ugyanakkor új tapasztalatokkal gazdagodott, melyeket elkezdett beépíteni debreceni rendezéseibe. Ma már belegondolni is sok, hogy az 1967/68-as évadban például 11 előadás fűződik nevéhez. Közülük ráadásul nem egy komoly sikert keltett, amint ez a jó szerkesztői érzékkel beválogatott kritika-részletekből is kiderül. A nagy mennyiség tehát nem, vagy csak a legkritikább esetben párosult a minőség csökkenésével – mindez a rendező tehetségének igazolásán túl példamutató precizitását, maximalizmusát, értékteremtési igényét is mutatja. A Csokonai Színház különböző játszóhelyein debreceni éveiben több mint 30 bemutatója volt, s főként az utolsó időszak munkái (*Lear király*, *Hosszú út az éjszakába*, *Galilei élete*, *Romeo és Júlia*) bizonyították: Ruszt jelentős rendezővé érett. Mindazonáltal több tényező is indokolta a színházváltást. Azzal együtt, hogy évtizedekkel későbbi emlékezéseiben is meleg szívvel gondol vissza a számára kedves városra, teátrumára és az abban eltöltött évekre (a kapcsolódó írások *Visszatekintés* címmel kerültek be a kötetbe), akkor már jó ideje nem volt felhőtlen kapcsolata az intézmény vezetésével (különösen a régi és az újonnan érkezett főrendezővel, mint közvetlen felettesével), kicsit belefásult az itteni munkába, új kihívásokra vágyott. Ez pedig szükségszerűen levegőváltózással is járt. Miután egykori évfolyamtársa, Sándor János főrendező lett Békéscsabán, előbb az ő felkérésére vállalt feladatot, majd Radó Vilmos kecskeméti igazgató invitálására a Katona József Színházhoz szerződött.

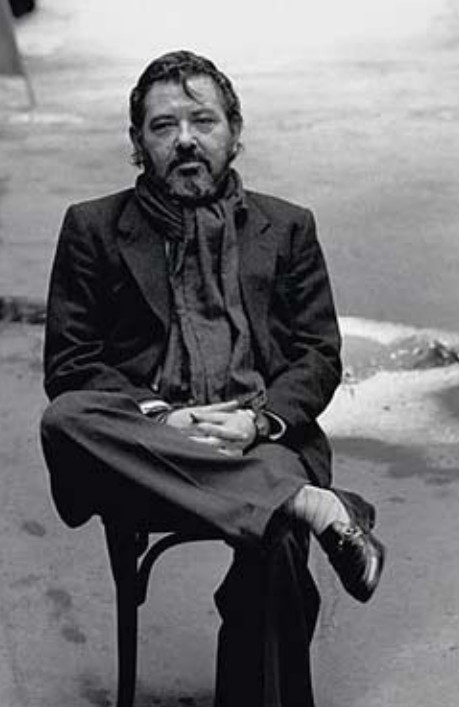
A debreceni évtizedet áttekintő könyvhöz hasonlóan, a következő, közel dekádát átfogó kötet összeállításánál is kiváló megoldásnak bizonyult Nánay István előszavát követően ott a feleség, Mátyus Aliz (Geller), itt az alkotótárs, Tucsni András (A színházcsináló) visszatekintő szövegeinek közlése. Mindkettő számos értékes, főként személyes adalékkal gazdagítja Ruszt portréját, pályaképét. Utóbbiból az – a szerkesztői információ – is kiderül, hogy 1970 után megszakadnak a naplófolyam

bejegyzései, így a kecskeméti évekről értelemszerűen kevesebb intim jellegű, de – a kritika figyelmének köszönhetően – több külső ismertető, elemző írás áll rendelkezésre.

A rendezői életmű bemutatása folyamszerű, ott kezdődik, ahol a megelőző könyvben (a függelékkel leszámítva) abbamarad – ez természetesen semmit sem von le a kiadványok önálló értékéből, sőt újabbat biztosít nekik. Ebben az olvasatban a nyitó, *Útközben* című egység egyfajta átkötésként, hídként funkcionál. Kecskeméti munkáját 1971-ben vendégként Szakonyi *Adáshibájának* rendezésével kezdte Ruszt, majd mindjárt a következő két évben – még mindig nem állandó társulati tagként – két nagy feladatot is kapott: a *Hamlet* és a *III. Richárd* színre vitelét. A kritika részéről előbbi vitát, utóbbi tetszést váltott ki, a kapcsolódó közreadott írásokból azonban az is nyilvánvalóvá válik, mennyit tépelődött ő maga például egy-egy értelmezési lehetőség, megoldás (így a megfelelő szereposztás kialakítása) esetében. A Shakespeare-sorozat folytatásaként az 1973/74-es évadban immár főrendezőként a *Troilus és Cressidát*, azután a *János királyt* (1975) és végül a *Periclest* (1978) rendezte meg. De számos más klasszikust is színpadra állított, Racine-től (*Bereniké*, 1975) Schilleren át (*Don Carlos*, 1974; *Stuart Mária*, 1976) O’Neillig (*Egy igazi úr*, 1974; *Boldogtalan hold*, 1975) vagy Solohovig (*Csendes Don*, 1976). Az instrukciós levelek mellett ebben az időszakban számos, pozíciójából következő, a társulat egy része (adott előadás, például a *Troilus szereplői*) vagy egésze előtt elmondott beszédét (bemutatkozó felszólalás, évadindító) írásban is rögzítette. Mindezekből nyilvánvalóvá válik, hogy Radó Vilmos igazgató döntése mennyire helyesnek bizonyult.

Az első Schiller-rendezéstől datálódik a Gábor Miklóssal való szakmai, baráti kapcsolat kezdete is. A Fülöp király szerepére felkért kiváló színész így nyilatkozott a közös munka indulásáról: „Ruszt első hívására igent mondtam. Őszintén szólva sem a darab, sem a szerep nem érdekelt. Szinte kizárólag Ruszt és a társulat...”

Az tetszik nekem Ruszt rendezői stílusában, hogy ha egyszer ráértett a színész és a szerep találkozási pontjára, ha egyszer megtalálta a színészben az

Ruszt József
fotó:
Szebeni András

Az 1974/75-ös első, főrendezőként előkészített, irányított és lebonyolított évad, amellyel, hogy útjára indította híres iskolaszínházi programját és leszerződtetett két rendkívül tehetséges fiatal rendezőt, Csizsár Imrét és Szurdi Miklóst, a *Don Carlos*on kívül még egy közös bemutatót hozott: a vendégművész James Tyrone-t játszotta a Ruszt által színpadra állított *Boldogtalan holdban*. Gábor Miklós és Vass Éva ezt követő, hosszabb távú színházhoz kapcsolásával nemcsak a teátrum nyert sokat, de a fiatal társulat tagjai is tanulhattak tőlük. Máiig ritka és példaértékű az a közel egy éves, gondos és alapos munka, melynek eredményeként hármuk közös álma, Racine újrafordított *Bereniké*-jének kecskeméti bemutatója megvalósult (szerencsére ez a könyvben az egyik legjobban dokumentált előadás). Sajnálatos, hogy különböző okokból ezt a fajta együttgondolkodást nem követték, nem követhették hasonló sikerek.

Noha Ruszt törekedett a társulat folyamatos építésére, erősítésére (ezért hívta meg például Zsámbéki Gábort Téli regét rendezni), elképzelései nem mindig találtak az új igazgató, Mislai Istvánéival. Ezek a pozícióharcok pedig energiáik jelentős részét lefoglalták. Végül a direktor távozott, de a főrendező szándéka ellenére nem ő, vagy Majoros József, hanem a helyi politikai erők által támogatott Sajtó Géza lett a színház első embere. A *Bacchánsnőket*, a *Csendes Dont*, a *Stuart Máriát*, a *VII. Gergelyt* (az ebben az évben az *Oszlopos Simeont* színpadra állító Gábor Miklóssal a címszerepben)

elképzelt figurát, akkor már nagymértékben alkalmazkodik hozzá. Valószínűleg azért, mert az a meggyőződése, hogy mi, akik esténként létrehozuk az előadást, ugyanolyan fontosak vagyunk a színházban, mint maga a darab. Ruszt munka közben elsősorban arra kíváncsi, hogy én, Gábor Miklós hogyan viselkedem az adott szituációban...”.

és a *Periclest* is magában foglaló, összesen mintegy 6 esztendő és 20 bemutató után az 1978-as év újabb változást hozott Ruszt életében és pályáján.

Az országos színházi élet irányítói struktúra megújítását célzó kísérletének eredményeként vidéken már bevált vezetőket hívtak a jelentősebb budapesti teátrumok élére. E törekvés jegyében került például a Zsámbéki-Székely páros a Nemzetihez, vagy Ruszt a Népszínházhoz – azonban hamarosan be kellett látni, hogy a fővárosban a korábbi műhelymunka nem folytatható, s a másutt elért sikereket ebben a közegben nem lehet megismételni, így a 80-as évek elején elkezdődött a visszarendeződés. A kötet ebből a három évből viszonylag kevés írást, néhány magán- mellett főként hivatalos leveleket közöl. Végül 9 bemutatót követően – melyek közt olyanok is találhatók, mint a *Romeo és Júlia*, a *Doktor Faustus* (Gábor Miklóssal), a Gárdonyi mű alapján írt *Láthatatlan ember* vagy a *Dandin György* – a Szegedi Nemzeti Színházhoz szerződött.

Az életmű-sorozat két új könyve ezt az időszakot értelemszerűen már nem tárgyalja, az tehát – a zalaegerszegi évekkal egyetemben – átkerül a következő, a szakmai és a nagyközönség által bizonyosan hasonló érdeklődéssel várt, remélhetőleg mielőbb megjelenő kötetbe. A közreadott húsz esztendőnyi színháztörténet és személyes történelem: az „universitاسos”, debreceni, kecskeméti működés és a rövid népszínház intermezzo mellett a függetlenség becsatolt írásokkal (útinaplói, *Őszinteségem története* című önéletrajzi összegzése, a 75 éves Gábor Miklóst köszöntő és néhai mesterére, Nádasdy Kálmánra emlékező szövegei), 117 bemutató fontosabb adataival, valamint az eligazodást segítő jegyzetanyaggal együtt egy kiváló rendező sokszínű munkájába, esemény- és élménygazdag életébe engednek bepillantást. E tekintetben pedig a két kiadvány nemcsak a szakemberek, leendő kutatók, de a színházkedvelők, érdeklődők figyelmére is érdemes, alapos elmélyülést igénylő olvasmányt biztosít.

(Ráday Könyvesház Kft, én.)